

наук: 07.00.02 / Донец. держ. ун-т – Донецьк, 1995. 42. Пархоменко В.А. Український національні військові формування на півдні України у 1917 – на початку 1919 рр.: Автореф. дис. .. канд. іст. наук: 07.00.01 / Донец. нац. університету. – Донецьк, 2000. 43. Даценко О.М. Військово-патріотичне виховання в українських збройних формуваннях (березень 1917 – листопад 1920 рр.): Автореф. дис. .. канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. – К., 2002. 44. Химиця Н.О. Участь молоді в українському військовому русі і творенні Збройних сил УНР (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): Автореф. дис. .. канд. іст. наук: 20.02.22. / Держ. ун-т “Львівська політехніка”. – Л., 2003. 45. Дециньський Л.Є., Зінкевич Л.В. Збройні сили Української Народної Республіки // Вісник українознавства державного університету “Львівська політехніка”. 1994. – С. 3 – 10. 46. Дециньський Л.Є. З історії створення Збройних сил УНР (березень 1917–березень 1918 рр.) // Держава та армія. – Львів, 1998. №344. – С. 3–14. 47. Дециньський Л.Є. З історії боротьби УНР проти більшовицької агресії (грудень 1917 – січень 1918): уроки і сучасність // Держава та армія – Львів, 1999 – № 377 – С. 3–10. 48. Голубко В. Армія УНР. 1917-1918: Утворення та боротьба за державу. – Л: Кальварія, 1997. 49. Голубко В. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради // Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. Держ. ун-т “Львівська політехніка”. – Л, 1998. 50. Голубко В. Український офіцерський корпус у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. // Держава та армія. – Львів, 2006. – № 571. – С. 80 – 89. 51. Зінкевич Р.Д., Марискевич Т.Г. Формування перших українських військових з'єднань у 1917 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1992. – Вип. 28. – С. 73 – 77. 52. Зінкевич Р.Д. Перший Всеукраїнський військовий з'їзд та його результати // Держава та армія. – Львів, 2005. – № 528. – С. 63–67. 53. Зінкевич Р.Д. Другий Всеукраїнський військовий з'їзд та його вплив на подальше розгортання українського військового руху 1917 р. // Держава та армія. – Львів, 2006. – № 555. – С. 35–40.

УДК 94 (477. 82) ”1917”

О.Й. Дем'янюк

Луцький інститут розвитку людини
Університету “Україна”

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ВОЛИНІ ВОСЕНИ 1917 р.

© Дем'янюк О. Й., 2010

Досліджується військово-політична ситуація у Волинській губернії, яка склалася восени 1917 р. під впливом активізації більшовицької пропаганди в регіоні. Проаналізовано основні чинники політичного, суспільного та військового характеру, які вплинули на загострення взаємин між різними політичними силами на Волині.

Social political situation in Volyn' province of autumn of 1917 under Bolshevik propaganda activization in the region is researched in the article. Main factors of political, social and military character that influenced on relations aggravation between different political powers in Volyn' region.

Політичне становище Української Центральної Ради (УЦР) восени 1917 р. значно ускладнилося порівняно з минулорічними літніми місяцями. Переважання соціалістичних поглядів у більшості членів цього державного органу не лише посилювало розбіжності у виборі напрямів розвитку Української державності, але й призвело до поступової втрати впливу УЦР на військово-політичну ситуацію в регіонах.

Кожна з тодішніх українських губерній мала певні загальні тенденції розвитку. Насамперед – це відсутність чіткої вертикалі влади на місцях, наявність різноманітних громадських, представницьких та дорадчих місцевих органів, стихійність економічного розвитку регіонів, занепад діяльності місцевих судових та правоохоронних органів. Однак різючими були й відмінності. Так, західні українські губернії, у тому числі і Волинська, усе ще залишалися прифронтовими. Цей чинник визначав не лише особливості розвитку Волині, але й специфіку військових та політичних процесів у регіоні.

Перша світова війна наклала значний негативний відбиток на різні сфери життя волинян. Вона призвела до мобілізації величезних людських ресурсів та сплюндрування значних територій. Особливо це стосується західних повітів Волинської губернії, які тривалий період були театром бойових дій та місцем випробування нової зброї і нової тактики ведення війни. Процеси демократизації, які охопили війська Південно-Західного фронту, не завжди були демократичними. Окремі спроби демократизації збивалися на анархічні та радикальні заходи.

Військово-політична ситуація у Волинській губернії, її особливості та специфіка не були предметом спеціального вивчення ні радянських, ні сучасних українських дослідників. Окремі аспекти стану суспільного, політичного та військового розвитку на території Волині знайшли своє відображення у працях Р. Оксенюка, О. Реєнта, І. Коляди, Р. Зінкевича, В. Верстюка, В. Солдатенка [1]. Джерелами дослідження цієї проблеми можуть стати мемуари, насамперед А. Денікіна, М. Какуріна [2], і матеріали архівів.

У статті, з огляду на стан розроблення у дослідженнях вітчизняних науковців окресленої проблематики, буде зроблено спробу визначити особливості військово-політичного розвитку Волинської губернії в період з початку осені 1917 р. до більшовицького перевороту в Росії та реакції на нього з боку УЦР.

Складною, з огляду на перебіг подій кінця літа 1917 р., видалася тогорічна осінь для населення Волинської губернії, особливо її західної частини. Двовладдя, а згодом і фактичне тривладдя лише віддаляли місцеве населення від державного будівництва. Негативні наслідки, викликані військовими подіями Першої світової війни, засилля місцевих поміщиків та знижений об'єктивними причинами ступінь національної свідомості, призвели до утворення придатного ґрунту для більшовицьких ідей на Волині.

31 серпня 1917 р. Міністерство юстиції направило в усі судово-мирові суди Волинської губернії циркуляр, яким зобов'язували суддів до швидшого розгляду кримінальних справ про злочинну діяльність. До того ж міністерство закликала судові органи накладати покарання на осіб, які не підкоряються законним розпорядженням влади [3, с. 81].

Військове становище на території Волинської губернії визначали частини Південно-Західного фронту, який на досліджуваній момент був найбільшим з усіх фронтів Росії. До його складу входило три армії – Особлива (штаб – м. Рівне), VII (штаб – м. Бар) та XI (штаб – м. Староконстантинів) загальною чисельністю близько 1 750 000 солдат та офіцерів. Саме цей прошарок військових безпосередньо впливав на розвиток військово-політичної ситуації на Волині, особливо у західній її частині.

Корніловський заколот, який охопив і значну територію Волинської губернії, став ще одним тривожним дзвінком для петроградської влади. УЦР, яка усе ще не могла виробити лінії співпраці з Тимчасовим урядом Росії, отримала нагоду заявити про себе як про вищий представницький орган на українських землях. Адже її склад з понад 800 осіб уможлилював говорити про широке представництво усіх суспільних верств, політичних партій та національностей в управлінні державою.

Однак УЦР не вдалося скористатися сприятливою ситуацією, коли більшість російського командування військ, які перебували на Волині, Поділлі, Галичині та підтримували генерала Л. Корнілова, було арештованим. Зокрема, 28 серпня в Бердичеві був заарештований командувач Південно-Західного фронту генерала А. Денікін, начальник штабу фронту П. Марков [4, с. 81]. Арешти прибічників генерала Л. Корнілова відбулися в Житомирі, штабах VII, XI та Особливої армій. Солдати Південно-Західного фронту контролювали ключові об'єкти в Житомирі, Дубно, Рівному, Новограді-Волинському.

Ліві сили, які врятували Тимчасовий уряд, по суті, й перебравли контроль над більшістю військових частин Південно-Західного фронту. УЦР, яка мала можливість використати вдалий момент для утвердження своєї влади, своєю нерішучістю звела його нанівець. Українізація військових частин, яка охопила усі фронти, проходила доволі мляво, без постійної уваги та підтримки з боку УЦР. Восени 1917 р. зустрічалися лише поодинокі випадки українізації військових частин на Південно-Західному фронті, фронті, який простягався з півночі на південь через усю територію Західної Волині.

Так, українізація розпочалася у 6-му армійському корпусі 11-ї армії. Піхотний полк, який перебував у Житомирі, змінив назву на український полк ім. П. Сагайдачного. У населених пунктах Волині почали створюватися кількісно невеликі українські військові частини. Парадоксально, але у військових частинах Північного та Західного фронтів, які перебували поза межами українських земель, процеси українізації проходили жвавіше.

Голова уряду доби УЦР В. Винниченко у своїх спогадах схвально відгукувався про ідею українізації війська: “Для нас свідомість і національна організація війська були під той час потрібні не як технічна, фізична, чисто військова сила, а як моральна, як ще один і сильний доказ нашої дозрілості й необхідності реалізації наших домагань” [5, с. 138–139]. Однак найближчі події засвідчили, що соціалістичні принципи частини членів Української Центральної Ради унеможлилювали їм активно підтримувати українізацію армії.

Генеральний Секретаріат 29 вересня 1917 р. створив Секретаріат військових справ, у віданні якого перебували питання українізації військових частин, кадрові призначення у військових частинах, що перебували на території України. Однак, незважаючи на це, порядку, а тим більше планомірної роботи з українізації бойових частин, не було.

Новий командувач Південно-Західним фронтом генерал Н. Володченко, враховуючи стихійність процесу українізації, що охопив війська фронту, які перебували на території Волинської губернії, своїм наказом дозволив скликання найближчим часом фронтового українського з'їзду [6, с. 65]. Він розпочав свою роботу 4 жовтня у Бердичеві за участі В. Винниченка, С. Петлюри, М. Ковалевського. Близько 700 делегатів з'їзду [7, с. 7], які представляли усі військові частини Південно-Західного фронту, підтримали обрання фронтової військової ради. Головним її завданням було проведення українізації військових частин відповідного фронту. Окрім того, з'їзд постановив створити аналогічні гарнізонні, армійські і фронтові українські військові ради [8, с. 29].

Через постійні скарги противників українізації військових частин та противників діяльності українських фронтових рад їх діяльність була заборонена Верховним головнокомандувачем російських військ. Аналіз нетривалого часу роботи української фронтової ради Південно-Західного фронту дає змогу говорити про ефективність її роботи з підвищення рівня національної свідомості солдатів-українців.

У вересні – на початку жовтня 1917 р. у багатьох частинах 5-го, 6-го, 31-го, 34-го і 41-го армійських корпусів Південно-Західного фронту були проведені військові з'їзди солдатів-українців, які вимагали від Тимчасового уряду українізації військ усіх гарнізонів в Україні, усунення деяких комісарів і командирів [9, с. 158]. Тогочасні події засвідчували, що Тимчасовий уряд поступово почав втрачати вплив в армії, незважаючи на розгалужену систему військових комісарів, які були на той час у його підпорядкуванні.

Демократизація армії, початок її стихійного розвалу сприяли створенню умов для розгортання національного військового руху. Вагомим його досягненням стало формування військових частин за національним принципом для збройного захисту Української державності.

В середині осені 1917 р. на Південно-Західному та Румунському фронтах було повністю українізовано 42 полки, частково – 11 полків, із загальною кількістю військовиків близько 79 тисяч [10, с. 168]. Безпосередньо на Південно-Західному фронті український кінний полк був створений з особового складу 3-ї кінної дивізії XI армії, український полк був створений в 27-й піхотній дивізії, по одному українському ударному куреневі було створено у складі 101-ї, 102-ї і 103-ї дивізій [11, с. 49].

Восени 1917 р. на території Західної Волині, зокрема на східному березі р. Стохід, ситуацію контролювали військові частини, які входили до складу Особливої армії Південно-Західного фронту. Були створені солдатські комітети, ради солдатських, робітничих і селянських депутатів, які намагалися співпрацювати з органами місцевої влади, подекуди переймаючи на себе їхні функції.

На початку осені ще не можна було з впевненістю стверджувати, що солдатські комітети і ради перебували під тотальним впливом більшовиків. Навпаки, вони тільки розпочинали більшовицьку пропаганду, враховуючи послаблення позицій Тимчасового уряду та сприятливі умови для агітації серед волинських селян і військових, яким набридала незрозуміла війна.

Розташування політичних сил у Волинській губернії восени 1917 р. було надзвичайно складним. Якщо у Києві та центральних регіонах держави українські партії мали підтримку, то серед дрібноселянського середовища прифронтових та фронтових територій Західної Волині, як і серед робітничих мас Донбасу, Харкова та Придніпров'я, позиції більшовиків були значно сильнішими.

Осінь 1917 р. пройшла у Волинській губернії під зростаючою більшовицькою агітацією. Пропагуючи соціальні гасла, які торкалися усіх прошарків тогочасного українського суспільства, більшовики поступово перебирали владу в регіонах.

Посиленню більшовицьких позицій серед солдатських мас сприяв їх розрив у вересні 1917 р. з меншовиками. Перша конференція РСДРП (б) Південно-Західного фронту, яка відбулася 10–12 вересня, нараховувала 2 тис. членів партії, тоді як вже Друга конференція, яка проходила 23–27 вересня, представляла інтереси 7 тис. партійців [12, с. 214]. Отже, можемо констатувати, що більшовицька пропаганда швидко оволодівала солдатськими масами. Основою цієї агітації були соціальні гасла, розраховані на робітничий та селянський прошарки населення.

Можна з впевненістю говорити про те, що саме осінь 1917 р. стала періодом широкомасштабної більшовицької пропаганди не лише у східних промислових регіонах, а й на західноукраїнській території – у прифронтовій смузі та в селянському середовищі. Саме селяни, за відсутності робітничого прошарку в Західній Волині, стали соціальною базою більшовицької агітації.

Восени 1917 р. більшовицькі агітатори у прифронтовій зоні Волині знайшли сприятливе середовище не лише серед селян (розвивалася проблема поділу поміщицької землі), але й серед мобілізованих до російського війська робітників і селян (навіювалася думка про непотрібність війни).

Протягом серпня–жовтня 1917 р. особливих підстав вважати соціал-демократичну робітничу партію Росії ворожою до політики УЦР не було. Це пояснювалося її обмеженим впливом на громадсько-політичне життя в Україні. Українські політики не бачили в ній впливової політичної сили, спроможної претендувати на владу [13, с. 12–13].

І хоча в цей час взаємовідносини між українськими політичними колами та російськими більшовиками були лояльними, а подекуди і дружніми, напруга поступово наростала. Т. Гунчак з цього приводу зазначав, що більшовики, які діяли в Україні, послідовно виступали проти зростаючого українського національного й політичного самовияву [14, с. 114]. Помітно це було й на території Волинської губернії.

У вересні 1917 р. більшовики активізувати свою діяльність серед особового складу військових частин та місцевих селян. Серед особового складу Південно-Західного фронту восени 1917 р. працювали представники більшовиків – М.В. Криленко, Г.І. Чудновський, І.Л. Дзевалтовський, Я.К. Пальвадре, М.М. Коковихін, М.Д. Марченко, Г.В. Разживін [15, с. 35]. В Луцькому гарнізоні більшовицьку агітацію здійснював О.М. Дмитрієв. Групи РСДРП (б) діяли в Дубно, Луцьку, Олевську, Рівному, Сарнах, Староконстантинові, інших прифронтових населених пунктах Волинської губернії.

Більшовики посилювали свій вплив і на ради солдатських, робітничих і селянських депутатів, в яких більшість мали меншовики та есери. Така ситуація склалася у Сарнах, Дубровиці, Костополі, Острозі, Староконстантинові. У жовтні більшовицькими ради стали в Коростені та Новограді-

Волинському [16]. Зазначені ради приймали в основному рішення на захист селян від засилля поміщиків, інколи – політичні заяви, продиктовані більшовицькими пропагандистами.

10 вересня Дубровицька рада солдатських, робітничих і селянських депутатів прийняла резолюцію про передачу влади робітникам і селянам, про націоналізацію поміщицької землі та розподіл її між незаможними селянами [17, с. 20]. 10 жовтня 1917 р. Луцька рада солдатських, робітничих і селянських депутатів прийняла рішення, яким засуджувала державну політику Тимчасового уряду Росії. В документі, використовуючи більшовицькі гасла, вказувалося на згубність подальшого ведення війни для соціально-економічного стану регіону та країни, перешкоди для соціальних перетворень в робітничому і селянському середовищі [18, с. 83–84].

Більшовицька агітація проводилася і в українізованих частинах. Зокрема, перед початком жовтневого перевороту в Росії лише у трьох корпусах (6-й, 32-й та 34-й) Південно-Західного фронту нараховувалося близько 2,5 тис. більшовиків та співчуваючих їм [19, с. 82]. Такий стан речей в українізованих частинах дозволяв, хоча й не набагато довше від інших, зберігати боєздатність та вірність військові присязі.

Процеси всебічного гальмування українізації армії та більшовицька агітація призвели до розпаду ще нещодавно боєздатних українських підрозділів. Передислокація військових частин нерідко приводила до їх самоліквідації. Прикладом може слугувати історія, що трапилась з українським куренем 102-ї пішої дивізії 39-го армійського корпусу Особливої армії Південно-Західного фронту, що розташовувався в межах Західної Волині [20]. Після його відправки з фронту в тил він перестав існувати як бойова одиниця.

Національний дух, який був принесений в армію на хвилі національно-визвольного піднесення і найяскравіше проявився в її українізації, поступово почав згасати. Більшовицьке національне гасло “право націй на самовизначення” невдовзі витіснило поодинокі патріотичні пориви воєначальників-українців. Багаторічна відсутність практики боротьби за власну державність та поневолення українських земель чужинцями призвели до того, що більшовики, які у переважній своїй більшості не були українцями, поступово витіснили національний елемент із свідомості значної кількості волинських селян та фронтовиків, що перебували у цей час в межах Волинської губернії.

У таких умовах готувався з'їзд селян і солдатів Південно-Західного фронту, що не входили до складу діючої армії, який розпочав свою роботу у жовтні 1917 р. в Житомирі. Делегати з'їзду прийняли резолюцію, яка містила вимогу про негайне скасування приватної власності на землю, ліси, надра. Представницький форум доручив повітовим та волосним комітетам взяти на облік усі поміщицькі землі. Разом з тим, з'їзд постановив приступити до поділу поміщицької землі та майна, не очікуючи на рішення Центральної Ради [18, с. 86]. Ця резолюція засвідчувала невизнання УЦР вищим органом влади в державі пробільшовицьки налаштованими прошарками населення, яке мало переважаючу кількість голосів серед делегатів з'їзду.

У ту пору в Українській Центральній Раді не було ні політичної волі, ні дієвих засобів, які можна було би протиставити більшовицькому натиску. Восени 1917 р. фактично в усіх повітах Волинської губернії відмічалися солдатсько-селянські заворушення та саботування рішень місцевих органів влади, які були підпорядковані УЦР.

10 жовтня 1917 р. Луцька Рада солдатських, робітничих і селянських депутатів прийняла постанову, в якій поставила вимогу боротися за негайне припинення війни, укладення демократичного миру. 29 жовтня була прийнята ухвала про недопустимість використання військових частин, розташованих на Волині для придушення повстання у Петрограді.

Центральна Рада, зважаючи на втрату популярності серед населення держави, особливо у прифронтовій зоні, та відсутність взаємодії з Тимчасовим урядом, почала переходити до радикальних кроків. 16–17 жовтня 1917 р. у Києві під час роботи з'їзду губернських і повітових комісарів обговорювалося питання поширення анархії в Україні. У повідомленнях виступаючих зазначалося, що найбільше від цього явища постраждали прифронтові губернії, а саме – Волинська та Подільська. Солдати тут поводитися гірше, ніж на завойованій території. Тому з'їзд прийняв

резолуцію про посилення боротьби з дезертирством, самосудами, таємним винокурінням, розбоями, грабунками [3, с. 91].

Генеральний секретаріат внутрішніх справ вважав, що у боротьбі з усіма злочинними діями, які провокували поширення анархії, найдієвішим є “швидке й енергійне ведення попереднього слідства і позачергового розгляду важливих кримінальних справ” [3, с. 91]. Щоб відновити законність на території держави та повагу до права, рекомендувалося головному окружних судів і мировим з'їздам суддів саме кримінальні справи розглядати якнайшвидше.

Але, як показали події осені 1917 р., час було згаяно. На Волині, як і у більшості регіонів держави, майже знівельованою стала роль суду. Відношення до судової системи та законодавства, вироблене адміністративними інституціями Російської імперії, було різко негативне. Закон та право вважалися пережитками старої імперської системи, а нових, таких, які б захищали інтереси різних прошарків населення, українська влада усе ще не запропонувала.

Населення українських адміністративно-територіальних одиниць, до кінця не розуміючи державно-правових процесів, які охопили державу, вважало, що вони самі для себе мають створювати закони і лише їм коритися. Серед місцевого населення почала поширюватися анархія. Поступово почала втрачатися повага до закону, ще й тому, що “всякий гадав, що це ярмо для нього” [21]. Місцеві громадські та місцеві комітети почали самі ухвалювати рішення, які виходили за межі їх повноважень. У селах щодалі, то більше, ширилося так зване “народне право”, яке межувало з анархією та охлократією.

За відсутності чіткої роботи місцевих органів влади збільшувалася кількість протиправних дій, а подекуди і відверто злочинних. Бездіяльність правоохоронних та каральних органів спровокували відчуття безкарності. Тому селяни і солдати прифронтових територій Волині восени 1917 р. нищили поміщицькі маєтки, грабували та палили панські садиби, ділили землю та сіножаті у Новоград-Волинському, Рівненському, Кременецькому, Дубнівському, Старокостянтинівському, Луцькому повітах.

На свавілля солдатів та місцевих жителів скаржилися представники церкви. Так, єпископ Почаївської Лаври в листі до головнокомандувача Південно-Західним фронтом зазначав, що солдати 1-ї гвардійської кавалерійської дивізії своїми діями виявляли зневагу до лаврських святинь [22, с. 22].

Загострення політичної боротьби між різними політичними силами, поступова деградація армії під впливом більшовицької агітації негативно впливали не лише на військово-політичну ситуацію на території Волинської губернії, але й озлоблювали різні соціальні прошарки, сприяли поширенню спекуляції, грабункам, самосуду, економічному занепаду та анархії на волинських землях.

Неможливість адекватного реагування судових органів на злочинні дії спровокувала поширення самосудів, насамперед над підпалювачами та злодіями. Вбитих при цьому здебільшого навіть не ховали за християнським обрядом, а кидали в болота, яри, лісові гущавини. Місцевому керівництву не залишалося нічого іншого, як констатувати, що самосуд вчинено усією громадою.

У деяких сільських населених пунктах Волинської губернії сходи місцевих жителів вчиняли самосуд над грабіжниками та паліями. Так, у селі Меленцях Новоград-Волинського повіту за вироком сходу було побито і живцем закопано в могилі двох селян, запідозрених у підпалах і крадіжках [23, с. 91].

Часто до протиправних дій долучалися, а нерідко й провокували їх вчинення солдати регулярної армії. Окремі військовослужбовці свідомо йшли на грабунки і погроми, вважаючи, що в такий спосіб вони повертають собі ту частину матеріальних благ, якої вони недоотримали з вини влади. З іншого боку, солдатсько-селянські погроми влаштовувалися під впливом більшовицької агітації, в ім'я встановлення соціальної справедливості. Грабунки та знищення поміщицького майна зводилися до витіснення землевласників та захоплення чи поділу їхніх земель між селянами [24, с. 163]. Випадки вигнання з садиб місцевих поміщиків, а подекуди і їх фізичне знищення були доволі поширеною практикою у прифронтовій смузі Волинської губернії восени 1917 р.

Подекуди до грабунків та погромів солдатів провокували самі селяни. Вони, грабуючи панські маєтки, нерідко захочували солдатів військових частин, що дислокувалися поряд, до захоплення хліба, худоби, коштовностей та іншого майна поміщиків. Вони ж показували солдатам, де знаходиться майно місцевих панів, а потім їх за безцінь купували у цих самих солдат.

Особливою жорстокістю вирізнялася боротьба у прифронтовій смузі Волині. Характерними для цього періоду стали події, що охопили володіння князя Сангушка. 19 жовтня охорона князівського маєтку поранила солдата 13-ї роти, бійці якої разом із селянами рубали панський ліс. В конфлікт втрутилися озброєні солдати цієї військової частини. Вони обстріляли палац Сангушка в м. Славута. Самого князя вбили, а маєток спочатку розгромили, а потім підпалили [18, с. 86–87]. Подібні безчинства відбулися в інших володіннях Сангушків, зокрема в Ізяславі, Білгородці, Клембівці.

Зокрема у жовтні 1917 р. на території Західної Волині склалася несприятлива для Центральної Ради суспільно-політична ситуація. Так, волинський губернський комісар А. В'язлов, посилавшись на звіт комісарів Луцького, Рівненського, Дубенського повітів про саботаж та анархію, зростання рівня злочинності у регіонах, звертався до уряду держави про надання допомоги найбільш занедбаним волостям та органам місцевої влади. 10 жовтня помічник губернського комісара С. Куриленко заявив, що на Волині в наявності процес посилення впливу більшовиків у радах. Це, своєю чергою, не сприяє державному будівництву, ускладнює роботу місцевих органів влади. Так, староста Старокостянтинівського повіту безсилий боротися з анархією і просить звільнення [18, с. 85].

У роботі вже зазначалося, що на Волині осередками більшовизму виступали військово-революційні комітети. Саме вони після Жовтневого перевороту в Росії намагалися захопити владу у прифронтовій смузі, ввести у військах солдатські ради, підпорядкувати собі командування регулярними військами. Прикладом може слугувати обрання командиром 126-ї піхотної дивізії, що розташовувалося в Луцькому повіті прапорщика О. Дмитрієва [25, с. 21], який на той час був головою Луцького комітету РСДРП(б).

Волинська губернська влада намагалася зберегти вірність населення регіону УЦР. Житомирська губернська рада на екстреному засіданні заявила про повну підтримку української адміністрації та відхилила пропозицію більшовиків про передачу влади в губернії до рук рад солдатських, робітничих і селянських депутатів. За ініціативи частини Житомирської ради та за підтримки губернського комісара А. В'язлова в Житомирі був створений “Комітет по охороні громадської безпеки” [18, с. 91]. Він взяв під охорону пошту, телеграф, державні установи. Такі дії дали змогу місцевій українській адміністрації здійснювати контроль за державними надбаннями в губернії та запобігати спробам більшовиків по встановленню влади солдатських, робітничих і селянських рад.

Вже 27 жовтня 1917 р. Генеральний секретаріат оприлюднив “Звернення Генерального секретаріату до всіх громадян України”, в якому закликав усе населення України до спокою. Поряд з тим відношення офіційного Києва до подій у Петрограді було негативним: “Разом з усіма революційними силами України Генеральний Секретаріат буде рішуче боротися з будь-якими спробами підтримки Петроградського повстання” [26, с. 268].

Усвідомлюючи реальну загрозу не лише цілісності українських земель, але й самій українській державницькій ідеї, УЦР йде на радикальний крок, проголошуючи III Універсалом створення Української Народної Республіки 7 листопада 1917 р. [27, с. 75]. Цим важливим документом, який фактично відновив українську державність, було визначено пріоритети майбутнього державотворення і правочинства. Переважна більшість більшовицьких агітаційних гасел була, по суті, зафіксована документально як пріоритетні напрямки під час будівництва Української держави.

На відміну від УЦР та Волинської губернської ради місцеві ради солдатських, робітничих та селянських депутатів схвально відгукнулися на події в Петрограді. Так, 29 жовтня 1917 р. в Луцьку відбулися спільні збори Ради солдатських, робітничих і селянських депутатів та представників місцевого гарнізону. Ініційовані більшовиками, збори розглянули питання про відношення до подій у Петрограді. Під їх впливом було прийнято рішення про неможливість застосування збройних сил гарнізону для придушення антидержавного перевороту в Росії [28, с. 20].

На жаль, не мало очікуваного результату об'єднання УЦР Південно-Західного і Румунського фронту в єдиний Український фронт та підпорядкування уряду Особливої армії. Не одержав підтримки й заклик до військ Південно-Західного фронту комісара УЦР поручика П. Скрипчинського про відновлення влади Центральної Ради у прифронтових волинських та подільських повітах.

Поодинокі спроби організувати українські військові частини, у тому числі на Волині: в Острозі, Житомирі, Рівному [15, с. 95] носили швидше локальний характер, ніж загальнодержавний. Відозва Симона Петлюри до народу і армії із закликом „стояти твердо в цей грізний час на сторожі фронтів і порядку в частинах, зупиняти всілякі спроби до свавільних дій, не допускати безпорядків, братання і перемир'я” [29, с. 3] мала більший вплив на країни Антанти, ніж на власних солдатів.

Характеризуючи військово-політичну ситуацію на території Волинської губернії, не можна не погодитися з головою Генерального секретаріату В. Винниченком, який зазначав, що восени 1917 р. керівництво державою розгубилося і потонуло у політичній демагогії. Він вважав: “Ми злякалися “темних інстинктів” мас, ми перестрашилися їхньої великої простоти, нам забракло дальшого, більшого ентузіазму” [27, с. 96].

Отже, можемо констатувати, що військово-політична ситуація в більшості повітів Волинської губернії була складнішою, ніж в інших адміністративних одиницях держави. Вона визначалася кількома чинниками:

- наявність фронту та перманентних бойових дій на території Волинської губернії;
- швидка соціалізація поглядів місцевого населення під впливом більшовицької агітації;
- розпад російської армії та перетворення її на джерело соціальної напруги;
- правова незахищеність місцевого населення від свавілля та мародерства військових.

1. Оксенюк Р. *Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939)* / Р.Н. Оксенюк. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с.; *Резнт О.П. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навч. посіб.* / О.П. Резнт, І.А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с.; *Зінкевич Р.Д. Активізація більшовицького військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р.)* / Р.Д. Зінкевич // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” Держава та армія.* – 2008. – № 612. – С. 48–53; *Верстюк В.Ф. Українська революція: доба Центральної Ради* / В.Ф. Верстюк // *Український історичний журнал.* – 1995. – № 2 – С. 65–78.; *Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія* / В.Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с. 2. *Деникин А.И. Очерки русской смуты. Крушение власти и армии. Февраль – сентябрь 1917 г.* / А.И. Деникин. – М.: Харвест, 1991. – 464 с.; *Какурин Н.Е. Как сражалась революция.* – Т. 1. / Н.Е. Какурин. – М.: Политиздат, 1990. – 272 с. 3. *Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф.2, оп.1, спр.133.* 4. *Резнт О.П. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навч. посібник* / О.П. Резнт, І.А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с. 5. *Винниченко В. Відродження нації. Репринтне відтворення видання 1920 року. Ч. I* / В. Винниченко. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. – 350 с. 6. *Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА), ф.2067, оп.1, спр.3811.* 7. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету.* – 1917. – № 19–20. 8. *РДВІА, ф. 2083, оп.1, спр.6.* 9. *Децинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – лютому 1918 р.* / Л.Є. Децинський. – Львів: Каменяр, 1982. – 286 с. 10. *Зінкевич Р.Д. Активізація більшовицького військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р.)* / Р.Д. Зінкевич // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” Держава та армія.* – 2008. – № 612. – С. 48–53. 11. *Децинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – лютому 1918 р.* / Л.Є. Децинський. – Львів: Каменяр, 1982. – 286 с. 12. *Голуб П.А. Большевики и армия в трех революциях* / П.А. Голуб. – М.: Политиздат, 1977. – 356 с. 13. *Бойко О.Д. Політичне протистояння Української Центральної Ради і більшовиків* /

О.Д. Бойко // *Український історичний журнал*. – 2003. – №4. – С. 11–21. 14. Гунчак Т. *Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії* / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с. 15. Кичий І.В. *Борьба за Власть Советов на Правобережной Украине* / И.В. Кичий. – Львов: Вища шк., 1986. – 152 с. 16. *Волянь*. – 1917. – 5 жовтня. 17. Головань В.П. *Боротьба більшовиків Ровенщини за владу Рад* / В.П. Головань, Т.І. Михайлюта. – Львів: Каменяр, 1968. – 298 с. 18. Оксенюк Р. *Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939)* / Р.Н. Оксенюк. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с. 19. Ткачук А.Г. *Крах спроб Центральної Ради використати українізовані формування в 1917 р.* / А.Г. Ткачук // *Український історичний журнал* – 1967. – №8. – С. 79–84. 20. Халло Л., Солдатенко В. *Співвідношення військових сил прибічників УНР та їхніх суперників на кінець 1917 – початок 1918 р.* / Л. Халло, В. Солдатенко // *Історія України*. – 2001. – липень. 21. *Селянська спілка*. – 1917. – 21 вересня. 22. *Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 245, оп.1, спр.2*. 23. Лозовий В. *Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917-1921 рр.)* / В. Лозовий // *Український історичний журнал*. – 2005. – №6. – С. 88–94. 24. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.1792, оп.1, спр.53*. 25. *Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область* // *Ред. колегія І.С. Клімаш та ін.* – К.: *Гол. ред. укр. рад. енциклопедії*, 1970. – 748 с. 26. *Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник* / *За ред. В.Д. Гончаренка*. – К.: *Видавничий Дім “Ін Юре”*, 2003. – 800 с. 27. *Винниченко В. Відродження нації. Репринтне відтворення видання 1920 року. Ч. II* / В. Винниченко. – К.: *Видавництво політичної літератури України*, 1990. – 330 с. 28. *Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.1, оп.1, спр.118*. 29. *Дециньський Л. Брестський мир в історії становлення української державності* / Л. Є. Дециньський // *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” Держава та армія*. – 2001. – №431. – С. 3–8.

УДК 94(477)“1920/1939”

Р.П. Мельник

Національний університет “Львівська політехніка”
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ПИТАННЯ ВИШКОЛУ СТАРШИН АРМІЇ УНР У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ 20–30 рр. ХХ ст.

© Мельник Р.П., 2010

Досліджується проблема підготовки старшинських кадрів армії Української Народної Республіки у теоретичній спадщині і практичній діяльності військової еміграції міжвоєнного періоду.

The problem of training military personnel officer Ukrainian People's Republic of theoretical and practical legacy of the interwar period, military emigration.

Тисячолітні історії держав свідчать, що їх існування залежало від наявності боєздатних збройних сил. Тому армія традиційно і цілком закономірно завжди посідала найвищі становища і престиж серед державних інститутів. Водночас історія війн вчить, що жодна армія, незалежно від рівня озброєння і вишколу, не може перемагати без досвідчених воєначальників і полководців. Її завжди визначають генералітет і офіцерський корпус. Минулі війни ХХ ст. ще раз довели: